

"המחדש בטובו מעשה בראשית"

הקבלות והבדלים בין פרק א' ובין פרק ח' בבראשית

ר' תנחומא פתח: "את הכל עשה יפה בעתו" (קהלת, ג', יא) - אמר ר' תנחומא: בעונתו נברא העולם, לא היה העולם כדאי לבראת קדם לכן. אמר ר' אבהו: מכאן שהקדוש ברוך הוא היה בורא עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו. אמר: דין הַנֶּגֶן לִי, יִתְהוֹן לֹא הַנֶּגֶן לִי [=אלו ערבים עלי, אותם - לא היו ערבים עלי]. אמר ר' פינחס: טַעְמָה דר' אבהו - "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית, א', לא) - דין הַנֶּגֶן לִי, יִתְהוֹן לֹא הַנֶּגֶן לִי.

(בראשית רבה, ט', ג)

ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השקץ השקץ על הארץ וכל האדם. כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו. וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ.

(בראשית, ז', כא-כג)

הקורא שני מאמרים אלו יחוש, ללא ספק, צורך לחזור למדרש ולעיין בו. עד שנברא העולם היה הקב"ה 'בורא עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן'. והנה - מקץ עשרה דורות לבריאת העולם שלנו - שוב מחריב הקב"ה את עולמו, ככתוב: "ויגוע כל בשר"! אולם לא הרי חורבנו של העולם שלנו כחורבנם של עולמי קדם. מאותם עולמות קדמונים לא נשאר כל שריד, לעומת חורבן העולם במבול שבסופו "וישאר אך נח ואשר אתו בתבה", ומקרב התבה באה תחייתו מחדש של העולם.

הציר המרכזי בכל פרשת המבול הוא הפסוק "ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה" וכו' (בראשית, ח', א). עד סוף פרק ז', הסיפור כולו הוא סיפור של אבדן וחורבן, המגיע לשיאו בסיום הפרק: "ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום" (ז', כד). אולם בפרק ח' מתחיל תהליך של תחיית העולם. קמעה קמעה נסוגים המים, בעלות השחר על העולם כולו. כאשר האלוהים זוכר את נח, העולם מתבשר על התחלתה של הבריאה המחודשת, בריאתו מחדש של העולם שעליו יאמר הקב"ה: "דין הַנֶּגֶן לִי".

מה הם השלבים בתהליך זה של בריאה מחדש?

השלב הראשון נגלה לעינינו כבר בפסוק א': "ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים". לפסוק זה דמיון בולט לביטוי המופיע במעשה בראשית של היום הראשון: "ורוח

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אלהים מרחפת על פני המים" (א', ב). בשתי הפרשיות, רוח אלוהים עוברת מעל תהומות מים כפתיחה לתהליך היצירה.¹

השלב השני בבריאה מחדש מופיע בפסוק הבא: "ויסכרו מעינות תהום וארבות השמים, ויכלא הגשם מן השמים" (ח', ב). לפנינו שני מקורות מים אדירים שחברו זה לזה, וכעת הם שבים כל אחד לגבולו. תופעה זאת באה במקביל לאירועים של היום השני במעשה בראשית, כאשר האלוהים מבדיל בין שני מקורות מים: המים אשר מתחת לרקיע והמים אשר מעל לרקיע.

לאחר התמעטות המים במשך מאה וחמשים יום, מעידה התורה כי "נראו ראשי ההרים" (ח', ה). במקביל לזה, אנו רואים בתחילת היום השלישי של מעשה בראשית, אחרי שהמים נקוו למקום אחד: "ותכָּאָה היבשה".²

בהמשך, נח שולח את העורב ואת היונה בשליחותם הראשונה. העורב לא מוצא מקום מנוחה, ויוצא יצוא ושוב מעל לתבה. כמוהו, גם היונה לא מוצאת מנוח לכף רגלה וחוזרת אל התבה. שתי שליחויות אלו מצביעות על כך שאין התקדמות בשיקום העולם, ולכן מובן מדוע אין להם מאורעות מקבילים בפרשת מעשה בראשית. אם רוצים אנו למצוא התקדמות במעשה הבריאה מחדש, עלינו לעיין בשליחותה השנייה של היונה בפס' יא-יב. הפעם, שבה היונה עם עלה זית טרף בפיה, וכך נודע לנו כי קלו המים מן הארץ. עלה הזית הוא הסימן הראשון של העולם הצומח בבריאה החדשה, והופעתו מקבילה להופעה הראשונה של עולם הצומח בפרשת מעשה בראשית, בסוף יום השלישי, כאשר האלוהים בורא עשב ועצים.

בפס' יב אנו מוצאים פרט משמעותי נוסף. התורה מספרת שהיונה שבה לעת ערב. מכל המאורעות בפרק ח, זהו הפרט הראשון שהתורה מתייחסת לעיתויו. בסוף הפרק, האלוהים מדבר אל לבו ומבטיח שלא ישוב לשבש את חוקי הטבע: "עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וקציר וקָר וְחֹם וקיץ וְחָרֵף ויום ולילה לא ישבתו" (ח', כב). משמע מכאן שבמשך תקופת המבול כל חוקי הטבע אכן שבתו, ובכללם גם החלוקה בין יום ולילה. כאשר התורה מציינת את עיתוי שוב היונה משליחותה השנייה, סימן הוא שהמזלות חזרו למקומם ולתפקידם הרגיל, שהרי ערב הוא מקצת יום ומקצת לילה. ואמנם, זה המקום שבו היינו מצפים לחידוש ההבדל בין יום ולילה, מפני שאירוע זה בא במקביל למאורעות היום הרביעי בפרשת מעשה בראשית, כאשר האלוהים ברא את המאור הגדול לממשלת היום, ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (א', יד-יז).

בפס' יב, נח שולח את היונה בפעם השלישית למרות שכבר נודע לו, בשליחות השנייה, כי קלו המים מעל הארץ. התורה אינה מפרשת מדוע נח שלח את היונה, ואינה מספרת אלו מסקנות הסיק נח מהעובדה שהיונה לא יספה שוב אליו עוד. לכאורה, נח שלח את היונה בתקווה שאם לא תשוב כלל, הרי שמצאה את מקומה במערכת הטבעית החדשה. כניסת הציפורים למערכת החדשה באה כאן כנגד התפתחותו של העולם ביום החמישי של מעשה בראשית, כאשר העופות נוצרו לעופף על הארץ ועל-פני רקיע השמיים (א', כ).

1 כבר העירו על כך דעת זקנים מבעלי התוספות, ח', א, וקאסוטו, מנח עד אברהם, פירוש על ספר בראשית, ירושלים, תשלי"ח, עמ' 69.

2 קאסוטו מעיר גם על כך, שם, עמ' 73.

לאחר שחזור חמשת ימי בראשית, התורה מעידה שבחודש השני, בשבעה ועשרים יום לחודש יבשה הארץ (ח', יד). סימן הוא שהגיע הזמן למין האנושי להופיע שוב על פני הארץ ולתפוס את מקומו בבריאה החדשה. בפרק א' נברא האדם בצלם אלוהים: "זכר ונקבה ברא אותם" (א', כו). הפיצול בין זכר לנקבה בבריאת האדם, נשמר במעשה הבריאה החדשה, שהרי נח מצווה: "צא מן התבה, אתה ואשתך, ובניך ונשי בניך אתך" (ח', טז). שלבי הבריאה החדשה משקפים בבירור את סדר מעשה בראשית, פרט לבריאת הבהמות והחיות שהתרחשה ביום הששי טרם בריאת האדם. מבחינה כרונולוגית, הבהמות היו צריכות לצאת מהתבה בין שליחותה האחרונה של היונה, המסמלת את בריאת העופות ביום החמישי ובין הצייווי האלוהי לנח לצאת. תיאורטית, אמנם, האלוהים היה יכול לצוות לבהמות לצאת קודם, כדי לשמור על ההקבלה לסדר הכרונולוגי של מעשה בראשית, אך מאחר ונח הוא הדמות המרכזית והחשובה ביותר בפרשה, ומפני שהבהמות ניצלו בגללו, היה זה בלתי מתאים לנח לצאת בעקבות הבהמות. היות והתורה לא רצתה להשמיט את תיאור הופעת הבהמות במערכת החדשה, מוקמה תופעה זאת במקום הראשון המתאים בהמשך הסיפור, מיד לאחר יציאת האדם. בכל זאת, ההקבלה לבריאת הבהמות בפרק א' נשמרת בשתי דרכים. ראשית, הדמיון הלשוני בין תיאור בריאת הבהמות בפרשת מעשה בראשית, ובין תיאור הופעתם על הארץ בפרק ח' הוא הבולט ביותר בהקבלות שבין שתי הפרשיות. בבריאה הכתוב אומר: "ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו" (א', כה). ואילו ביציאת החיות מהתבה מצטווה נח: "כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ הוצא [היציא קרי] אתך". בשתי הפרשיות נשמר הסדר של חיות, בהמות ורמשים. ההקבלה לבריאת הבהמות בפרשת מעשה בראשית נשמרת בצורה נוספת. בריאת הבהמות הייתה, כאמור, טרם בריאת האדם, אך שניהם נוצרו ביום הששי. בפרשת הבריאה החדשה, אנו עדים לפרק זמן בין כל שלב ושלב מן השלבים הראשונים. לעמת זאת, הצייווי לנח לצאת והצייווי להוציא את הבהמות באים כאחד (פס' טז-יז), ובכך משקפים את בריאת האדם ובריאת הבהמות באותו היום.

בשתי הפרשיות, מסתיים מעשה בראשית בברכת האלוהים לאדם. בבריאה האדם מתברך: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשׁוּ, ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ" (א', כח). נח זוכה לאותה הברכה, כמעט מלה במלה, לאחר שהוא מחלה את פני האלוהים בקרבנות: "פרו ורבו ומלאו את הארץ, ומוצאכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים, בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתגו" (ט', א-ב).

לגבי יום השבת, קאסוטו מעיר, כי כשם שמעשה בראשית מסתיים בשביעת הפעילות האלוהית בלשון "וישבת" (ב', ב), גם בסוף פרשת המבול, לאחר החרבת העולם ושיקומו, האלוהים מביא את פעילותו לסיום באותו לשון: "עַד כֹּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקִצִּיר וְקָר וְחֹם וְקִיץ וְחֹרֶף וַיּוֹם וַלִּילָה לֹא יִשְׁבְּתוּ" (ח', כב)³. מעניין יהיה לציין שלמרות שהפסוק אינו מזכיר בפירוש את השבת, התלמוד הבבלי (סנהדרין, נח, ע"ב) מביא את הכתוב הזה כמקור לדין שעובד כוכבים ששבת חייב מיתה.

כאשר שלח נח את העורב ואת היונה בשליחותם הראשונה, לא הופיעו סימני התקדמות בשיקום העולם, ולכן אין למאורעות אלו הקבלות בפרק א'. על כל פנים, ניתן להסביר מדוע שליחויות אלו נכשלו, ומדוע התחדשה ההתקדמות רק בשליחות השנייה של היונה, כששבה ועלה זית טרף בפייה. פרשת מעשה המבול בנויה בצורה כיאסטית, דהיינו, שלבים המופיעים בתחילת הפרשה בפרק ז' חוזרים בהמשך הפרשה בפרק ח' בסדר הפוך⁴. משמעותו של כל שלב ושלב בפרק ח' דומה למשמעותו של השלב המקביל לו בפרק ז'.

חורבן העולם בא בשלושה שלבים:

א. אלוהים מודיע לנח כי לימים עוד שבעה הוא ממטיר על הארץ (ז', ד). בתקופה זו אמור נח לבוא אל התבה בטרם ייבקעו מעיינות תהום: "בא אתה וכל ביתך אל התבה" (ז', א). נח מתכוון ונערך לקראת המבול, ועליו לקדש שם שמיים בעלייתו לתבה עוד לפני שהחל המבול, בעוד האדמה חרבה והשמש זורחת.

ב. נח נכנס לתבה וה' סוגר בעדו, ביום הראשון של ארבעים ימי המבול. עד היום ההוא היה נח פעיל ביותר - בנה את התבה, צבר אוכל והביא את החיות לתבה. מכאן ואילך אין התורה מזכירה עוד את נח כפועל, עושה או יוצר. הוא חתום הרמטית בעולמה המבודד של התבה ואינו קשור למתרחש מחוץ לה.

ג. בעקבות ארבעים ימי המבול באים מאה וחמשים יום שבהם גוברים המים על הארץ (ז', כד).

מעשה הבריאה החדשה מתפתח על פי לוח זמנים זה בהיפוך:

ג. תחילה הכתוב מעיד שהמים שבו מעל הארץ הלך ושוב: "ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום" (ח', ג).

ב. לאחר שנראו ראשי ההרים (ח', ה), מחכה נח ארבעים יום, ואז הוא פותח את חלון התבה אשר עשה. בפרק ז', בתחילת תקופת ה'ארבעים יום', ה' סגר את נח בתבה. כאן, בפרק ח', מקץ ארבעים יום, נח פותח את החלון. סגירתו של נח בתבה (ז', טז) סימלה את ניתוקו מן העולם שבחוץ. פתיחת החלון (ח', ו) מסמלת את שובו של נח להיות פעיל בעולם. בתקופה שבה היה נח סגור בתבה, הפועל היחיד בעולם הוא רבונו של עולם בלבד. אולם לאחר פתיחת החלון בתום ארבעים יום נח הוא פעיל ביותר: הוא שולח את הציפורים ומקבל אותן בשובן; הוא המסיר את מכסה התבה ורואה שחרבו פני האדמה. התורה מדגישה את פעלתנותו של נח בשלב שבין פתיחת החלון ובין הסרת מכסה התבה (ח', ו-יג) בכך שבכל פסוק ופסוק בתיאור זה נח מוזכר כפועל.

א. התורה מעידה שנח ובניו ואשתו ונשי בניו איתו באו אל התבה מפני מי המבול (ז', ז). יש שפירשו את העניין לגנותו של נח, ובלשון החזקוני על-אתר: "מפני מי המבול - ולא

⁴ וְנָחָם (G. Wenham, "The Coherence of the Flood Narrative", VT 28 (1978), pp. 336-348) מוכיח שפרשת המבול בנויה בכלליותה בצורה כיאסטית. מאמרנו מתמקד באלמנטים של זמן, ששה אלמנטים בסך הכול. במאמרו מראה וונהם שפרשת המבול כוללת שלשים ואחד אלמנטים בצורה כיאסטית ושנקודת-המפנה המרכזית היא בביטוי "ויזכר אלהים את נח" (ח', א).

מפני הציווי". גם רש"י סובר כך, בהביאו את לשון המדרש (ב"ר, ל"ב, ו): "מפני מי המבול" - אף נח מקטני אָמְנָה היה, מאמין ואינו מאמין שיבוא המבול, ולא נכנס לתבה עד שדחקוהו המים". פרשנות זו מטילה דופי בנח בשעת עלייתו לתבה, במיוחד אם נבין שנח היה אמור לבוא לתבה שבוע ימים קודם למבול, ולבסוף בא רק ביום שבו החלו הגשמים, ככתוב: "ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. בעצם היום הזה בא נח... אל התבה" (ז', יב-יג)⁵. נח, שאמור היה לקדש שם שמיים בעלייתו לתבה על-פי הציווי האלוהי - עולה לבסוף משום שחשש לחייו "מפני מי המבול". על כך נענש נח בשבעת הימים שלאחר תקופת ארבעים הימים שבפרק ח' - מידה כנגד מידה. באותה מידה שאכזב את האלוהים - "מפני מי המבול", בה במידה נתאכזב מכך שהעורב והיונה אינם מצליחים בשליחותם "כי מים על פני כל הארץ" (ח', ט). רק לאחר שחלפו שבעת ימים מפתיחת החלון ביום הארבעים ניכרים שוב סימני התקדמות בשיקום העולם, כשהיונה חוזרת משליחותה השנייה⁶.

* * *

במה שונה הבריאה החדשה מהבריאה הראשונה? ישנה הקבלה אחת בין שתי הפרשיות שהיא המפתח להבנת ההבדל בין שתי הפרשיות. בשתיהן הבריאה מסתיימת בינחת רוח' של האלוהים⁷. בסוף היום הששי כתוב: "וירא אלהים את כל אשר עשה, והנה טוב מאוד" (א', לא). במקביל, לאחר שנח מעלה עולות במזבח, כתוב, "וירח ה' את ריח הניחח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה", וגו' (ח', כא). אולם, בפרק א' נחת הרוח' האלוהית באה לאחר הברכה לאדם, ואילו בפרק ח' היא קודמת לברכה (שבתחילת פרק ט'). במעשה בראשית, העולם נברא יש מאין, וברור אפוא שכל חלקי הבריאה היו מושלמים בדיוק כרצון הבורא. לעומת זאת, הבריאה מחדש מבוססת על שרידיו של העולם הישן - אדמה, בהמות ואדם. כדי שיסודות אלה, שמקורם בעולם מושחת שנידון לכליה, יהיו בסיס למערכת החדשה, התקינה וההגונה, צריכה לבוא עליהם כפרה. מכיוון שכך, חייב נח להקריב קרבנות, ובכך יכול הוא לזכות בברכת האלוהים, כפי שזכה בה אדם הראשון בשעתו, עוד לפני "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד" (א', לא).

למעשה, ניתן לראות את התבה ככלי שרת במעשה הכפרה. נח נצטווה: "וזה אשר תעשה אתה, שלש מאות אמה ארך התבה, חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה" (ו',

5 עניין מועד עלייתו של נח לתבה הוא מורכב וסבוך. מפס' ז משמע שנח בא לתבה ביום הראשון של שבעת הימים, וכך פירשו רש"י ורד"ק. אולם מפס' יג משמע שמועד עלייתו של נח היה ביום שהחלו ארבעים ימי המבול, וכך פירשו ראב"ע ורמב"ן.

6 רש"י וראב"ע חולקים על הבנה זאת. לדעתם, נח אמנם חיכה שבעה ימים לאחר תקופת הארבעים יום לפני שהוא שלח את העורב ואת היונה. הם מביאים כראיה את פסוק י': "ויחל עוד שבעת ימים אחרים ויוסף שלח את היונה מן התבה". אולם ניתן להבין שהביטוי "ויחל עוד שבעת ימים" מוסב על פרק הזמן הקודם שהוזכר, דהיינו תקופת הארבעים יום לאחר ראיית ראשי ההרים.

7 הקבלה זאת ראיתי במאמרו של הרב זאב ויטמן, 'הבריאה החדשה', עלון שבות 78, כסלו, תש"ס, עמ' 35. גם הוא רואה בפרק ח' הקבלה כללית לפרק א', אולם, אינו מוכיח כיצד כל פרטי הסיפור כאן באים במקביל לכל יום של מעשה בראשית. בהמשך המאמר הוא מראה את הדמיון בין קורות חייהם של נח ובניו ובין קורות חייהם של אדם וחווה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

טו). פסוק זה מזכיר בסגנונו את הכתובים העוסקים במידות הכלים בפרשיות המשכן בסוף ספר שמות. נוסף לזה, התבה הייתה מכוסה בכופר, כפי שאומר הכתוב: "וכפרת אֶתָּהּ מבית ומחוץ בכֹּפֶר" (וי, יד). פשוטו של הכתוב מתייחס לכיסוי החיצוני של התבה, אבל הדגש על השורש כפ"ר גם מרמז שייעודה של התבה הוא לכפר על עוונותיו של נח והבהמות. ואמנם, רעיון זה מופיע כבר במדרש: "בכופר - מלמד שכפרו ונתחייבו מיתה לשמיים, וכיפרה עליו תבתו. נאמר כאן 'כפר' ונאמר להלן (שמות, כ"א, ל) 'אם כפר יושת עליו' מה להלן כפרה אף כאן כפרה"⁸. ניתן לומר שפרשת המבול ושיקום העולם, היא כולה פרשה של כפרה. לכן - לעומת הבריאה הראשונה שנעשתה כולה בידי הבורא, בתהליך השיקום תופס האדם מקום נרחב יותר. נח הוא שבונה את תבת הכופר המהווה כעין כלי שרת, הוא ששולח את הציפורים בשליחותם, הוא המקבל את עלה הזית, רואה שחברו פני האדמה, יורד בעצמו ומוריד את הבהמות מהתבה והוא זה שמקריב את הקרבנות. במשפט אחד: נח הוא הכוהן הגדול המשרת בעבודת הקודש של תהליך הכפרה ושיקום העולם.

* * *

הטענה שפרשת המבול מגלמת בתוכה בריאה מחדש אינה טענה חדשה. הפרשנים הקלאסיים כבר הכירו בכך באופן כללי. על הכתוב "ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ" (ח', יג) מביא רש"י את מחלוקת התנאים לגבי מועדה של בריאת העולם: "בראשון - לרבי אליעזר הוא תשרי, ולרבי יהושע הוא ניסן". לדעת רש"י, יש לראות בפסוק זה, על כל פנים, זכר לבריאת העולם. גם הרמב"ן ראה את המבול בהקשר של בריאת עולם (בפירושו על ח', א): "זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם, והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה הקיום בעולם במינין אשר ברא בו והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתבה". מה שניסינו להוכיח כאן הוא שהמושג של בריאה חדשה קיים לא רק באופן כללי, אלא שרעיון זה מתגלה לאורך כל הפרק, כחוט המקשר את כל פרטיו. אמנם, הפרטים המרובים הקשורים לשליחות העורב והיונה משלימים לנו את התמונה כיצד גילה נח שקלו המים מעל פני הארץ. אבל הרבה מעבר לזה, פרטים אלו הם חלק מהתמונה העמוקה יותר, המציגה את כפרת שרידי העולם, ומשרטטת את שיקום העולם כמהדורה שניה של ששת ימי בראשית.

8 מדרש אגדה פרשת נח, מהדורת ש' בובר, וינה, תרנ"ד (דפוס-צילום ירושלים, תשל"ב), עמ' 17 (מובא בתורה שלמה, כרך ב, דף תג, ערך קעד).